

УДК 27-36+2-34:929+82-97](397)"652"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2024.159.2>

Владислав БЕРЕГОВИЙ, асп.
ORCID ID: 0000-0001-8708-0725
e-mail: filii.dworf.vladislav@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

АВТОРСТВО, ОРИГІНАЛЬНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ НАПИСАННЯ "ЖИТТЯ КИПРІАНА"

Вступ. Кипріан Карфагенський є одним із найвизначніших єпископів раннього християнства. Його діяльність у великій мірі сприяла інституалізації єпископського інституту, а мученицька смерть піднесла до рангу святих. "Життя Кипріана" – текст, що дійшов до наших днів і подає інформацію про діяння Кипріана як християнина, єпископа та мученика. В історичній науці існує плюралізм думок щодо авторства й оригінальності написання цього тексту. Відсутність одностайної позиції підкреслює актуальність нового аналізу "Життя Кипріана" у процесі дослідження діяльності цієї постаті у площині церковної історії. Метою пропонованої публікації є визначення автора, часу, жанру та змістовності інформації в "Житті Кипріана".

Методи. Під час дослідження джерела використано критичний текстологічний аналіз; завдяки історико-компаративному методу фрагменти тексту зіставлено з іншими тогочасними агіографічними текстами III ст. після Р. Х. Задля встановлення часу написання джерела автор використовує проблемно-хронологічний метод.

Результати. Здійснено аналіз попередньої історіографії, пов'язаної з дослідженням цього тексту. Встановлено автора "Життя Кипріана" та наведено ряд аргументів на користь цієї позиції. Зафіксовано приблизну хронологію написання цього тексту та заперечується копійливий характер джерела. Охарактеризовано жанр і мету написання цього тексту, подано зміст джерела й оцінено його інформативність.

Висновки. Дискусія серед учених полягає в питанні авторства й оригінальності тексту "Життя Кипріана". Автором тексту є Понтій, диякон Кипріана, про що згадує Єронім Стридонський. На користь цього свідчить особливий стиль автора, комплексність і послідовність викладу інформації в тексті, а також посилання на фрагменти ранньої творчості самого Кипріана. Текст є оригінальним і цілком наслідує агіографічну традицію африканської церкви. Текст написано сучасником Кипріана після його смерті, близько 259 р. після Р. Х. Автор "Життя Кипріана" мав на меті сакралізувати життєвий шлях Кипріана Карфагенського та пояснити всі незручні моменти його єпископства. Біографічні дані, не пов'язані з церковною діяльністю Кипріана, у тексті фактично відсутні. Джерело написане виключно в дусі ранньохристиянського світогляду сучасником Кипріана після його смерті та сповнене численних ремінісценцій до Святого Письма.

Ключові слова: суспільство Стародавнього світу, античної Греко-Римської цивілізації та середніх віків, християнство, Римська імперія, Карфаген, Кипріан Карфагенський, Римська Африка, агіографія, церковна історія, мучеництво.

Вступ

Кипріан Карфагенський є визначною фігурою середини III ст. після Р. Х., як для раннього християнства Римської Африки, так і загалом для формування античної Донікейської церкви. У великій мірі про цього карфагенського єпископа ми дізнаємося з його власного писемного доробку: трактатів і праць епістолярного жанру, а також листів, адресованих власне Кипріану його співбесідниками. Проте існують два джерела, що мають описовий характер життя та мученицької смерті єпископа Карфагену: "Проконсульські акти святого Кипріана" ("Acta Proconsularia Sancti Cypriani") та "Життя Кипріана" (Vita Cypriani). У нашій статті ми використовуємо ці джерела з CSEL за редакцією В. Гартеля (Hartel, 1871, pp. CX – CXIV; XC – CX). Якщо проконсульські акти є фактично переказом суду над Кипріаном і розповідь про його мученицьку смерть, то "Життя Кипріана" втворює особливий стиль агіографічної літератури, породжуючи тим самим дискусію в історичній науці про жанр і мету написання цього тексту. Це джерело приковує увагу істориків античної церкви, починаючи з другої половини XIX ст., оскільки містить у собі щось на кшталт біографії, панеїрики й апології християнського святого. Однак, попри заявлену назву, "Життя Кипріана" не подає великої конкретики біографічних даних, а ставить за мету подати життя єпископа Карфагену, як виключно досконалий у християнстві приклад для наслідування. Своєрідний риторичний стиль написання і використання художніх прийомів для возвеличення життя єпископа Кипріана породили давню суперечку

щодо авторства трактату, а постійні біблійні ремінісценції значно розширюють у читача розуміння світогляду християнина посеред гонінь на християн імператорів Деція Траяна, Валеріана та Галлієна.

Актуальність пропонованої публікації полягає насамперед у потребі дослідження життя й діяльності Кипріана Карфагенського, який, незважаючи на вагоме значення серед ранніх патристів, наразі маловідомий загалу й часто перебуває в тіні пізнішого церковного авторитету Римської Африки Аврелія Августина. "Життя Кипріана" є текстом, який фактично сакралізує життєвий шлях єпископа Карфагену та робить спробу канонізувати його постать. Утім, оцінка тексту є різнобічною в історичній науці, а його використання в дослідженні біографії Кипріана Карфагенського триває і досі.

Метою статті є аналіз писемного джерела, відомого як "Життя Кипріана". Відповідно до заявленої мети були поставлені такі **завдання**: відслідкувати стан розроблення зазначеної проблематики в історичній науці, проаналізувати джерельну базу, пов'язану із цим текстом, встановити автора, здійснити аналіз самого тексту, з-поміж плюралізму думок дослідників визначити стиль і мету написання цього твору.

Методи

У статті використано насамперед текстологічний аналіз твору, здійснено україномовний переклад фрагментів тексту з мови оригіналу (латинська), застосовано історико-компаративний метод, а саме зіставлення та порівняння твору з іншими джерелами досліджуваного регіону.

Результати

Джерело "Життя Кипріана" дійшло до нас у декількох екземплярах, особливо важливим є "Челтменський список", відкритий Теодором Моммзенем. Цей манускрипт містить канон Святого Письма, а також праці Кипріана Карфагенського. Наприкінці до цих праць Кипріана був доданий також текст "Життя Кипріана". За оцінкою дослідників, манускрипт переписували в IX–X ст., проте укладання "Челтменського списку" належать до середини IV ст., тобто список праць було укладено близько 360 рр. після Р. Х. (Sanday, 1891, pp. 217–325). У жодному із наявних манускриптів, зокрема й у "Челтменському списку", не зазначено ім'я автора, який узявся за написання життя Кипріана Карфагенського (Harnack, 1913, p. 2). Існує лише одна згадка про те, що автором "Життя і страждань Кипріана" був так званий Понтій Карфагенський. Цю інформацію надає Єронім Стридонський у праці "Про знаменитих мужів", вказуючи у гл. 68, що Понтій був дияконом Кипріана і написав працю про його життя (Jerome, 1999, p. 98). З огляду на це, в історичній науці, починаючи із середини XIX ст., розгорнулася наукова полеміка про авторство й оригінальність згаданого джерела. Серед тих, хто особливо уважно опрацьовував цей текст, були: П. Монсо (Monceaux, 1901, p. 179–197) та А. фон Гарнак (Harnack, 1913), які з довірою поставилися до оригінальності джерела (Гарнак також надав його німецькомовний переклад у своїй праці); В. фон Хартель, якого критичне видання мовою оригіналу й використовується нами у процесі дослідження самого тексту "Життя Кипріана" (Hartel, 1871); Р. Райценштейн на відміну від А. Фон Гарнака підходить з меншою довірою до авторства та датування цього тексту й робить спробу визначити, звідки саме автор бере інформацію про суд над Кипріаном (Reitzenstein, 1913); Г. Дессау, який бере до уваги й епіграфічні матеріали Римської Африки вказаного періоду, підтримує теорію про те, що Понтій був дійсно автором цього трактату (Dessau, 1916, pp. 65–72). Під час дослідження до уваги бралися також праці К. Г. Гетца (Goetz, 1891), М. Пелегріно (Pellegrino, 1955), С. Мормана (Mohrmann, 1975) та М. Сейджа (Sage, 1975). Одними з останніх історичних робіт, присвячених дослідженню життя й діяльності Кипріана Карфагенського, є стаття та монографія Ч. Бобертза, у яких автор аналізує "життя Кипріана" та використовує його для дослідження біографії карфагенського єпископа (Bobertz, 1992, pp. 112–128; 2023).

Під час дослідження агіографічні тексти Африки III ст. після Р. Х., а саме: "Страждання Перпетуї та Феліцити", "Страждання святих Маріана та Якова" та "Страждання святих Монтана та Луція" використовували з критичного видання Г. Музурілло (Musurillo, 1972).

Ураховуючи згадану інформацію, повторно деталізуємо, що нам відомо про "Життя Кипріана": джерело збереглося у зібранні текстів канону Святого Письма і праць Кипріана, які були укладені в єдиний список у середині IV ст. після Р. Х. "Життя Кипріана" є анонімним твором. Єдину зачіпку, що твір був написаний сучасником Кипріана Карфагенського Понтієм, знаходимо в Єроніма Стридонського: "Понтій, диякон Кипріана, витримуючи разом з ним заслання, до дня його страждання, залишив видатний твір життя і страждань Кипріана" (Jerome, 1999, p. 98).

В історичній науці немає єдиної думки щодо переконаності у твердженні Єроніма Стридонського. Адже диякона Понтія не згадано в жодному з листів і трактатів Кипріана, а написаний текст, як зазначалося, є ано-

німним. Гарнак ставиться з довірою до твердження Єроніма щодо авторства Понтія (Harnack, 1913, p. 3). Хартель у своєму виданні перед текстом вказав: "Приписується, що написано Дияконом Понтієм" (Hartel, 1871, XC), відповідно, він мав сумніви щодо повноцінного авторства Понтія. Цікаву версію висловлює Дессау, наводячи приклад епіграфічного матеріалу, що зберігся на форумі в м. Курубіс, де латиною вказано ім'я Понтій: "Pontius vir bonus" (місто Курубіс поруч із Карфагеном, куди Кипріан був відправлений на заслання і, судячи із "Життя Кипріана", його супроводжував туди диякон Понтій), Спираючись на це, Дессау стверджує, що цей диякон раніше був знатним мешканцем Курубіса й обіймав муніципальні посади. Тож не є збігом, що після прийняття християнства саме Понтій, бувши дияконом Кипріана, супроводжував його на заслання в місто Курубіс у 257 р. Р. Х., адже, відповідно, був раніше мешканцем цього поселення (Dessau, 1916, pp. 70–72). Цю версію можна підтвердити тим, що в "Житті Кипріана" у гл. 12, автор дуже тепло відгукується про місце заслання, його мешканців, вказує на "сприятливе та тихе місце" (Hartel, 1871, pp. CII–CIV). Це може настановити на думку, що пієтет до міста Курубіс відчувається через те, що воно було рідним автору. Висунута версія Дессау є цікавою для розгляду, однак вона тримається тільки на одному епіграфічному написі з іменем, що збігається з іменем автора. Версію Дессау про походження Понтія неможливо ні заперечити, ні підтвердити через брак ще якихось фактів. Утім, сумніватися в тому, що твір належить одному автору і що ним був Понтій, диякон Кипріана, причин немає. На користь цього свідчать подані нижче аргументи.

По-перше, "Життя Кипріана" написане рукою однієї людини й не є компіляцією інших творів. Адже в тексті бачимо специфічну африканську латину, а сам автор дотримується єдиного власного стилю, часто використовує риторичні запитання, кон'юнктивний спосіб побудови речення, панегіричний стиль опису діяльності Кипріана. Це свідчить про те, що у цього джерела один автор. До того ж, аналогічних текстів не існувало в той час, тому що "Життя Кипріана" написано й із хвалебною, й апологетичною, і частково біографічною метою. Дехто з дослідників убачає в цьому тексті подібність зі "Стражданнями Перпетуї та Феліцити", агіографічним джерелом Римської Африки початку III ст. після Р. Х. (Aronen, 1984, pp. 67–70). Однак у цьому немає нічого дивного. Агіографічна праця, що оповідає про карфагенських мучениць, була популярною в африканській церкві й очевидно мала вплив і на автора "Життя Кипріана". В обох текстах однаково наявні видіння до мучеників, що передбачають їм майбутні страждання: Перпетуя уві сні бореться з єгиптянином (Musurillo, pp. 116–119), а Кипріану про це жестом оповідає ангел, про що описується у гл. 12–13 (Hartel, 1871, pp. CII–CV), в обох текстах зустрічаємо ремінісценції до Святого Письма. Вплив "Страждань Перпетуї та Феліцити" на "Життя Кипріана" відбувається через послідовність традиції до культу мучеництва в церкві Африки. До речі, Понтій про це сам наголошує у гл. 1, де присутні такі рядки: "...наші предки дарували шану мучеництва плебеям і катехуменам, що були гнані такою достойністю..." (Hartel, 1871, p. XC). Автор підкреслює: якщо церква шанувала раніше мучеників, що були катехуменами та простими мирянами, то єпископ тим паче заслуговує на таку славетну пам'ять. Та хто ж ці катехумени і "плебеї"? Зі значною вірогідністю це й були Феліцита, Перпетуя й інші катехумени, що зга-

дуються у джерелі початку III ст. Відповідно, Понтій, спираючись на традицію церкви Карфагену, вставляє "Життя Кипріяна", як продовження агіографічного наративу християнської спільноти Африки. Проте еволюція традиції аж ніяк не заперечує оригінальності написання цього нарису.

По-друге, як ми вже зазначали, автор трактату мав гідну риторичну освіту, адже формулює послідовний виклад матеріалу, чітко переслідуючи сукупність думок: пояснити всі незручні моменти біографії Кипріяна Карфагенського та завершити розповідь його мученицькою смертю, що в підсумку приводить до фактичної сакралізації карфагенського єпископа. Як зауважував на початку III ст. після Р. Х. апологет християнства у Римській Африці Тертуліан у праці "Апологія", у гл. 50: "кров християн – є сім'я" (Tertullian, 1977, р. 227), й автор "Життя Кипріяна" це чудово розумів, створивши другу половину тексту як розповідь про мученицьке страждання карфагенського єпископа, творячи це повноцінно у формі "Наслідування Христа" (Imitatio Christi). У тексті подано безперервний і дуже збалансований виклад матеріалу: від часу навернення Кипріяна у християнство до його мученицької кончини, себто отримання "вінця мучеництва" (Goetz, 1891, р. 28). Автор тексту не надає фактично жодної зайвої емоції в оповіді, а дії Кипріяна описуються завдяки зовнішнім чинникам, себто, що за його обранням на посаду єпископа, його переховуванням від гоніння Деція Траяна, а згодом мучеництвом, стоїть не власне бажання, а "воля Бога". Провіденціалізму та у великій мірі імперсональної побудови речень автор дотримується протягом написання всього тексту "Життя Кипріяна". Якби текст писався багатьма авторами, чи був би інтерпольований, то ця схема написання була б порушена і це було б видно.

По-третє, аргументом щодо авторства Понтія служить також і те, що автор був добре ознайомлений з ученням Кипріяна, а, відповідно, і його трактатами. У кількох випадках ремінісценції до Святого Письма у Понтія не випадкові: порівняння життя Кипріяна зі Старозавітним Йовом і згадки книги Товита взяті через використання цих сюжетів самим же Кипріаном у трактаті "Про смертність" (de mortalitate), також помітне використання праці "До Квірина" ("Ad Quirinum") (Bobertz, 1992, р. 113). Це відповідає тому, що автор "Життя Кипріяна" мав би бути сучасником карфагенського єпископа, і кандидатура наближеного до нього диякона збігається з цією позицією. Тож не дивно, що навіть лише в одній згадці Понтій зазначається Єронімом Стридонським як диякон, що розділив з Кипріаном вигнання і написав "почесну працю" (egregium volumen). Цей нарис уже на момент життя Єроніма вважали гідним не тільки через те, що він сакралізував життєвий шлях Кипріяна, а й тому, що був досконало у художньому сенсі оформленим. Очевидно, що його писали для загалу, а точніше – для християн африканської церкви, тож автору не було потреби вказувати своє ім'я, адже сучасникам був, судячи з усього, відомий той факт, що саме диякон Понтій розділив із Кипріаном його заслання в Курубіс й описав це згодом. Зрештою, сам Понтій фактично не зазначає про себе нічого особливого в цьому тексті, окрім того, що пише у множині про прибуття до місця заслання. Як влучно підмічено Гарнаком: "ім'я автора загубилося в імені героя" (Harnack, 1913, р. 43). Тож варто поставити запитання, чи є дивним те, що ім'я Понтія, як автора

цієї праці, згадується тільки один раз, у IV ст. після Р. Х. в Єроніма? Зовсім ні, адже, найімовірніше, не було потреби постійно нагадувати про загальновідомий факт іншим.

По-четверте, Гарнак вказує на написання твору відразу після мученицької смерті Кипріяна, тобто близько 259 р. після Р. Х. (Harnack, 1913, р. 3). Неможливо точно встановити, коли був написаний текст, але необхідно звернути увагу на те, що він має апологетичні риси. Вочевидь, опоненти Кипріяна після його смерті ще жили й незручні моменти біографії африканського єпископа варто було пояснити та певної мірою виправдати супроти його недругів. Якби "Життя Кипріяна" було написано значно пізніше після його смерті, то виклад матеріалу міг би бути сфокусований виключно на панегіричному стилі. Виправдання Кипріяна не мали б сенсу. Апологія була актуальною насамперед під час його життя та мала б сенс у найближчі роки після мученицької кончини.

Зазначимо також і такий факт, що автор джерела вказує, що використовує "Акти" при описі чуду над Кипріаном: маються на увазі "Проконсульські акти святого Кипріяна". Проте, які саме? Сухий судовий протокол, чи переписаний й оброблений уже рукою християнина текст (Hartel, 1871, pp. CX–CXIV) в агіографічному жанрі "Акти мучеників" (Acta Martyrum), який дійшов до наших днів? Це намагався визначити Р. Райценштейн, який, урешті, дійшов висновку, що автора тексту не було під час суду над Кипріаном, адже для опису суду над ним він користувався вже зазначеними Проконсульськими актами (Reitzenstein, 1913, pp. 9–13).

До того ж, варто звернути увагу й на інший цікавий факт. Африканська церква, поряд із "Життям Кипріяна", породила ще два агіографічні тексти, які теж мають стосунок до гонінь імператорів Валеріана та Галлієна, а також згадують Кипріяна: "Страждання святих Маріана та Якова" та "Страждання святих Монтана та Луція" (Musurillo, 1972, pp. 194–213, pp. 214–239). В обох текстах фігурує Кипріан, який з'являється мученикам і допомагає їм у стражданнях. Тексти, судячи з усього, написані вже у 259 р. після Р. Х., або й пізніше, адже Кипріан у них уже є святим мучеником. Поширена думка, що "Страждання святих Монтана та Луція" було написане теж дияконом Понтієм (Musurillo, 1972, р. XXXV). Так чи інакше, якщо загалом подивитися на ці агіографічні тексти досліджуваного періоду, то формується певний канон написання, що розпочався ще зі "Страждання Перпетуї та Феліцити". Якщо допустити, що диякон Понтій був причетний до написання і наступних після "Життя Кипріяна" агіографічних текстів, то ці тексти є, зокрема, і продовженням загального наративу щодо сакралізації карфагенського єпископа. Реконструємо таку схему: спершу після його смерті пишуть опис його благих діянь і мученицької смерті, а вже згодом він як святий мученик з'являється у зазначених наступних агіографічних текстах, як той, хто допомагає християнам під час гоніння. Тож виходить надзвичайно логічним, що ці тексти з'являються після смерті Кипріяна. У момент, коли його опоненти були ще живими, коли церковні суперечки, у яких фігурував єпископ, ще не вщухли, коли пам'ять про те, що Кипріан переховувався під час першого гоніння, коли інші страждали, не забулася. Тож, як зазначалося вище, можливо до цих текстів і була дотичною одна рука, саме диякона Понтія. Імовірно, тут формується загальний наратив прихильників

і послідовників карфагенського єпископа. Ми не знаємо точно. Однак логіка написання текстів свідчить, що вони були написані дійсно незадовго після смерті єпископа Кипріяна й мали на меті наголосити на його святості.

Аналіз тексту показує на протилежність назви й наповненого вмісту. Тобто, автор від початку дає зрозуміти, що "Життя Кипріяна" зовсім не є сухим біографічним описом життя Тасція Цецилія Кипріяна. Це й не тільки панегірик, як стверджує Монсо (Monseaux, 1901, pp. 191–195). Понтій у гл. 2 зауважує: "По правді, діяння людини Божої не варто лічити з іншого місця, крім як від народження для Бога" (Hartel, 1871, р. ХСІ). Відповідно, Кипріан зображується вже після прийняття християнства, одержання "нового народження". Його попередня біографія автору не цікава, вона є елементом мирського життя, а не духовного. Важливим для автора є його шлях до святості. Однак, навіть попри доволі скупі біографічні дані, з тексту можна дізнатися коротку біографічну інформацію про Тасція Цецилія Кипріяна у тій же гл. 2: "Можливо, благочестива душа і була занурена в навчання й хороші мистецтва, а проте, я це опускаю, оскільки з цього немає користі, окрім мирської" (Hartel, 1871, р. ХСІ). "Навчання й хороші мистецтва" (*studia et bonae artes*) – так лаконічно описує Понтій попереднє життя Кипріяна. Однозначно визначити, що автор мав на увазі під цим явищем, складно, однак, урахувуючи контекст античного середовища, освіченість Кипріяна, що відображається в його листах і трактатах, уміння апелювати до законів під час суду над ним, можна погодитися з твердженням, що Понтій дає натяк на попередню діяльність Кипріяна як ритора (Clarke, 1965, р. 638). Проте ця скрупульозність показує, знову ж таки, зовсім іншу мету тексту "Життя Кипріяна". Біографія тут полягає виключно в агіографічному контексті, і не більше.

Зміст джерела базується на таких ключових епізодах: вступна оповідь про те, що пам'ять про Кипріяна не повинна бути забутою; інформація про навернення Кипріяна до християнства, опис його чеснот, зокрема і згадка про роздачу свого майна бідним; здобуття священства; інформація про пресвітера Цецилія, який був наставником Кипріяна у християнській вірі, а перед смертю заповів йому опікуватися його дружиною та дітьми (звідси в Кипріяна ще одне ім'я – Цецилій); обрання ще неофітом Кипріяна на єпископа, завдяки проханням народу, який, за словами автора, був богонатхненним у ту мить; апологія, чому єпископ Карфагену укритися під час гоніння й ухилився від мучеництва задля того, щоб, як пише автор: "...очолював центральну дорогу церкви на бурхливому шляху, поміж хвилями схизм, що ворогують" (Hartel, 1871, р. ХСVІІ); опис спалаху епідемії чуми, під час якого Кипріан давав настанови щодо порятунку ближніх; розповідь про заслання єпископа Карфагену, коли настало нове гоніння в місто Курубіс; опис міста заслання, доброзичливості людей цієї місцевості до "майбутнього мученика"; розповідь про видіння Кипріану ангела уві сні, який жестами передбачив йому прийдешню мученицьку смерть через усікновення мечем; прохання Кипріяна у проконсула про відстрочку, яка йому була надана для узгодження й завершення всіх благих справ; різкий прихід принцепса із солдатами в сади Кипріяна, де він перебував, очікуючи мучеництва (згадка про те, що свої сади Кипріан колись продав для допомоги бідним, однак вдячною паствою вони йому були повернені); перенесення подій

у сам Карфаген, ведення Кипріяна до преторії; пропозиція воїна-тессарія дати свій одяг спітнілому єпископу (адже воїн бажав володіти закривавленим потом мученика); зачитування смертного вироку Тасцію Цецилію Кипріану; супровід єпископа великою кількістю людей до місця мучеництва; оспівування Кипріанової мученицької смерті та возвеличення його прикладу для всіх християн; сум автора, що не постраждав разом із ним.

Стислий опис інформації, яку подає це джерело, настановує на розуміння чіткої моделі написання твору, де кожна частина є логічним підведенням до наступного кроку в житті єпископа, наприклад, ухилення від гоніння є виправданим заради допомоги церкві, тим паче, що надалі мучеництво таки було здійснене. Передбачення ангелом кончини є підкріпленням доказу, що це воля Божа. Мабуть, чи не єдиним висловленням особистої емоції та бажання автора є останні слова тексту, коли автор сумує, що не постраждав разом зі своїм учителем. Це ще більше настановує на думку, що текст був написаний сучасником Кипріяна, людиною, яка його бачила і переживала все це на власні очі, адже в такому системному тексті не було б сенсу вставляти опис власних емоцій наприкінці, якби тільки вони не ятрили душу самого автора.

Характерною особливістю тексту є превалювання виключно ранньохристиянського типу мислення. Рання церква задля пояснення подвигу мучеництва, возвеличення конкретних постатей неодноразово шукала аналогії в рисах античної культури. Наприклад, у "Мучеництві Аполлонія" кінця II ст. після Р. Х. у гл. 41 (Musurillo, 1972, pp. 100–101) та "Мучеництві Піонія" у гл. 17 (Musurillo, 1972, pp. 158–159) зустрічаються згадки Сократа, його безневинної та героїчної смерті (Сократ часто фігурує в ранньохристиянській літературі (Franeck, 2016, pp. 31–58)). Мученика Піонія також порівнюють із благородним атлетом у гл. 22 (Musurillo, 1972, pp. 164–165). Згадана раніше карфагенська мучениця Перпетуя у видінні має фактично модель гладіаторського бою з велетнем-египтянином, що описується у гл. 10 (Musurillo, 1972, pp. 116–119). Однак нічого подібного в "Житті Кипріяна" немає. Текст сповнений багатьох посилань на сюжети зі Святого Письма, проте античні греко-римські мотиви з історії, міфології тощо, немов би навмисно не згадуються автором, що є особливою рисою цього джерела.

У тексті щонайменше близько десяти разів є пряме порівняння епізодів життя Кипріяна з діями й особами, що містяться у Святому Письмі. Автор, наприклад, згадує: Послання до Тимофія I, 3:6 (Біблія, 2004), про новонавернених; про євнуха, який був охрещений Пилипом; порівнює Кипріяна з Йовом Багатостраждальним; вказує на те, що обрання Кипріяна на єпископа великою кількістю народу могло повторити апостольський досвід "опущення через вікно", мається на увазі відсилка на євангельський епізод зі зціленням розслабленого у Капернаумі, якого спустили через дах до Христа, про це згадується у Євангеліях від Матвія 9, 1–8, від Марка 2, 1–8, від Луки 5, 17–26 (Біблія, 2004); порівняння Кипріяна з доброзичливим Товією та порівняння допомоги Кипріану під час заслання з поміччю птахів Іллі й ангелів Даниїлу; обіцяний день мучеництва, що показаний жестом у видінні ангелом Кипріану порівнюється з передбаченням пророку Захарії народження довгоочікуваного сина. Отже, влучні порівняння з епізодами Святого Письма не є випадковими, адже текст подає життя Кипріяна як досконале, й у такий спосіб виводить його на сакральний рівень.

Дискусія і висновки

В історичній науці немає єдиної думки щодо авторства й оригінальності твору "Життя Кипріяна", що дійшов до нас у кількох рукописах. Однак панівною є позиція, що текст оригінальний та не є компіляцією. Точне ім'я автора твору вказує Єронім Стридонський у середині IV ст. після Р. Х. – це Понтій, диякон єпископа Кипріяна Карфагенського. Немає істотних причин ставити під сумнів оригінальність тексту й авторство Понтія, оскільки:

- по-перше, текст стилістично однорідний, сповнений часто складних мовних зворотів, притаманних регіону Римської Африки. У ньому прослідковується данина попередньо написаному агіографічному джерелу "Страждання Перпетуї та Феліцити". Це підтверджує як те, що його писала одна особа, так і те, що текст був написаний у межах специфічного контексту та конкретного регіону і для Карфагенської церкви, відповідно;

- по-друге, джерело має чітку мету написання і не є зібранням багатьох не пов'язаних між собою християнських сентенцій. Автор "Життя Кипріяна" часто описує здійснення подій через перифраз, щоб подати це не як власне бажання Тасція Цецилія Кипріяна, а як те, що відбувається через призму "волі Божої";

- по-третє, автор був добре ознайомлений із творчістю і вченням самого Кипріяна Карфагенського, адже навмисно подає використовувані раніше Кипріаном біблійні аналогії в тексті. Те, що ім'я Понтія, як автора, згадується тільки в Єроніма Стридонського, пояснюють тим, що сучасникам не було потреби позначати загальновідомий факт, хто супроводжував Кипріяна в місце заслання та написав цей визначний трактат;

- по-четверте, "Життя Кипріяна" було написано незабаром після мученицької смерті Кипріяна, близько 259 р. після Р. Х., адже текст має апологетичні риси, де автор пояснює й виправдовує незручні моменти біографії карфагенського єпископа. Це було потрібно саме в той час, коли опоненти Кипріяна ще були живі, з метою закарбувати саме світлу пам'ять про нього, яка гідна хвалебності та наслідування.

"Життя Кипріяна" не можна вважати класичною біографією, оскільки текст вибірково подає інформацію про Кипріяна вже після його навернення до християнства, а про його попередній етап життя майже не вказує конкретної інформації. Головними подіями в тексті є обрання Кипріяна єпископом, панеґіричний опис його діянь, пояснення, чому він ухилився від першого гоніння, екзиль, видіння ангела та мученицька кончина.

Джерело написане в дусі ранньохристиянського світогляду. У ньому, на відміну від інших текстів ранньої церкви, відсутні порівняння із сюжетами античними, не використовуються філософські формулювання чи якісь явні риси, притаманні язичницькій культурі. Єдиний тип аналогій автор диякон Понтій віднаходить в епізодах Святого Письма. Він прямо згадує близько десяти разів різні пасажі Старого та Нового завітів, порівнюючи їх зі сторінками життя Кипріяна Карфагенського. Використання численних ремінісценцій до Біблії в описі життєвого шляху єпископа Кипріяна тим самим сакралізує його життя, яке у тексті й завершується мучеництвом за віру в Ісуса Христа.

Список використаних джерел

Біблія. (2004). Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: в українському перекладі з паралельними місцями. Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату.

- Aronen, J. (1984). Indebtedness to Passio Perpetuae in Pontius' Vita Cypriani. *Vigiliae Christianae*, 38(1), 67–76. <https://doi.org/10.2307/1583532>
- Bobertz, C. (2023). *Cyprian of Carthage: Priest and Patron*. Peeters Publishers.
- Clarke, G. W. (1965). The Secular Profession of St. Cyprian of Carthage. *Latomus*, 24(3), 633–638. <http://www.jstor.org/stable/41523248>
- Dessau, H. (1916). Pontius, der Biograph Cyprians. *Hermes*, 51(1), 65–72. <http://www.jstor.org/stable/4473548>
- Goetz, K. (1891). *Geschichte der Cyprianischen Litteratur bis zu der Zeit der ersten Erhaltenen Handschriften*. Verlag von R. Reich vorm. C. Detlofs Buchhandlung.
- Hamack, A. (1913). *Das Leben Cyprians von Pontius: Die Erste christliche Biographie*. J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Hartel, G. (1871). *S. Thasci Caecili Cypriani Opera Omnia Vol. 3*. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum.
- Jerome, S. (1999). On illustrious men (T. P. Halton, Trans.). The Catholic University of America Press.
- Mohrmann, C. (1975). *Introduzione in Vita di Cipriano, Vita di Ambrogio, Vita di Agostino. Testo critico e commento a cura di A. A. R. Bastiaensen, Vite dei Santi III*. Milan.
- Monceaux, P. (1901). *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne depuis les origines jusqu'à l'invasion arabe. Tome deuxième. Saint Cyprien et son temps*. Leroux.
- Musurillo, H. (1972). *The acts of the christian martyrs. Introduction texts and translations by H. Musurillo*. The Clarendon Press.
- Pellegrino, M. (1955). *Vita e martirio di San Cipriano*. Alba.
- Reitzenstein, R. (1913). *Die Nachrichten über den Tod Cyprians: ein philologischer Beitrag zur Geschichte der Märtyrerliteratur*. Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse.
- Sage, M. (1975). *Cyprian*. Philadelphia Patristic Foundation.
- Sanday, W. (1891). *The Cheltenham List of the Canonical Books of the New Testament and of the Writings of Cyprian*. Studia Biblica et Ecclesiastica.
- Tertullian. (1977). *Apology de spectaculis* (T. R. Glover (Trans.)). Harvard University Press.
- Bobertz, C. (1992). An Analysis of "Vita Cypriani" 3.6–10 and the Attribution of "Ad Quirinum" to Cyprian of Carthage. *Vigiliae Christianae*, 46(2), 112–128. <https://doi.org/10.2307/1583785>

References

- Aronen, J. (1984). Indebtedness to Passio Perpetuae in Pontius' Vita Cypriani. *Vigiliae Christianae*, 38(1), 67–76. <https://doi.org/10.2307/1583532>
- Bobertz, C. (1992). An Analysis of "Vita Cypriani" 3.6–10 and the Attribution of "Ad Quirinum" to Cyprian of Carthage. *Vigiliae Christianae*, 46(2), 112–128. <https://doi.org/10.2307/1583785>
- Bobertz, C. (2023). *Cyprian of Carthage: Priest and Patron*. Peeters Publishers.
- Clarke, G. W. (1965). The Secular Profession of St. Cyprian of Carthage. *Latomus*, 24(3), 633–638. <http://www.jstor.org/stable/41523248>
- Dessau, H. (1916). Pontius, der Biograph Cyprians. *Hermes*, 51(1), 65–72. <http://www.jstor.org/stable/4473548>
- Goetz, K. (1891). *Geschichte der Cyprianischen Litteratur bis zu der Zeit der ersten Erhaltenen Handschriften*. Verlag von R. Reich vorm. C. Detlofs Buchhandlung.
- Hamack, A. (1913). *Das Leben Cyprians von Pontius: Die Erste christliche Biographie*. J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Hartel, G. (1871). *S. Thasci Caecili Cypriani Opera Omnia Vol. 3*. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum.
- Jerome, S. (1999). On illustrious men (T. P. Halton, Trans.). The Catholic University of America Press.
- Mohrmann, C. (1975). *Introduzione in Vita di Cipriano, Vita di Ambrogio, Vita di Agostino. Testo critico e commento a cura di A. A. R. Bastiaensen, Vite dei Santi III*. Milan.
- Monceaux, P. (1901). *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne depuis les origines jusqu'à l'invasion arabe. Tome deuxième. Saint Cyprien et son temps*. Leroux.
- Musurillo, H. (1972). *The acts of the christian martyrs. Introduction texts and translations by H. Musurillo*. The Clarendon Press.
- Pellegrino, M. (1955). *Vita e martirio di San Cipriano*. Alba.
- Reitzenstein, R. (1913). *Die Nachrichten über den Tod Cyprians: ein philologischer Beitrag zur Geschichte der Märtyrerliteratur*. Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse.
- Sage, M. (1975). *Cyprian*. Philadelphia Patristic Foundation.
- Sanday, W. (1891). *The Cheltenham List of the Canonical Books of the New Testament and of the Writings of Cyprian*. Studia Biblica et Ecclesiastica.
- Tertullian. (1977). *Apology de spectaculis* (T. R. Glover (Trans.)). Harvard University Press.
- The Bible. (2004). Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments: in Ukrainian translation with parallel places. Publication of the Kyiv Patriarchate of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate. [In Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 10.09.2024
Прорецензовано / Revised: 06.12.2024
Схвалено до друку / Accepted: 27.12.2024

Vladyslav BEREGOVYI, PhD Student
ORCID ID: 0000-0001-8708-0725
e-mail: fili.dwarf.vladislav@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

AUTHORSHIP, ORIGINALITY, CONTENT AND HISTORICAL CONTEXT OF WRITING "LIFE OF CYPRIAN"

Background. *Cyprian of Carthage is one of the most prominent patristic figures of early Christianity. His work significantly contributed to the institutionalization of the episcopal office, and his martyrdom elevated him to the status of a saint. "The Life of Cyprian" is a text that has survived to this day and provides information about Cyprian's actions as a Christian, bishop, and martyr. In historical scholarship, there is a plurality of opinions regarding the authorship and originality of this text. The lack of a unanimous position on this text underscores the relevance of a new analysis of "The Life of Cyprian" in studying the activities of Cyprian of Carthage. The aim of this research is to identify the author, the time period, genre, and the substantive content of "The Life of Cyprian".*

Methods. *In the research of the source, critical textual analysis was employed, utilizing a historical-comparative method to compare fragments of the text with other contemporary hagiographical texts from the 3rd century AD. To establish the time of writing of the source, the author applied a problem-chronological method.*

Results. *The article analyzes the previous historiography related to the study of this text. The author of "The Life of Cyprian" is established, and several arguments supporting this position are presented. An approximate chronology for the writing of this text is determined, and the compilatory nature of the source is refuted. The author characterizes the genre and purpose of writing this text, provides a summary of the source, and assesses its informativeness.*

Conclusions. *The discussion among scholars revolves around the authorship and originality of the text "The Life of Cyprian." The author of the text is Pontius, a deacon of Cyprian, as mentioned by Jerome of Stridon. Evidence for this includes the author's distinct style, the complexity and coherence of the information presented in the text, as well as references to fragments of Cyprian's early works. The text is original and fully adheres to the hagiographical tradition of the African Church. It was written by a contemporary of Cyprian after his death, around 259 AD. The author of "The Life of Cyprian" aimed to sanctify the life of Cyprian of Carthage and to explain any ambiguous aspects of his episcopate. Biographical details unrelated to Cyprian's ecclesiastical activities are virtually absent from the text. The source is written exclusively in the spirit of early Christian worldview and is filled with numerous allusions to the Bible.*

Keywords: *Society of the Ancient World, ancient Greco-Roman civilization and the Middle Ages, Christianity, Roman Empire, Carthage, Cyprian of Carthage, Roman Africa, hagiography, Church history, martyrdom.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; або в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.